

Metodická podpora k programům

Konflikt jako příležitost k učení

T-graf

T-graf je užitečná a jednoduchá grafická pomůcka, která umožňuje promýšlet a zaznamenat protichůdné pohledy, názory a postoje v určitém tématu či problému. Pomáhá zvažovat pro i proti, plusy i minusy, analyzovat problematiku z opačných pozic.

Hledání protichůdných argumentů je přínosné i v případě, že máme v tématu jasný názor, a to hned ze dvou důvodů – jednak budeme lépe připraveni na argumenty protistrany, a jednak si lépe uvědomíme vážnost některých opačných argumentů. Při diskuzi se pak lépe soustředíme na samotnou argumentaci, nikoli na osobu stojící proti nám, což přináší větší otevřenost.

Popis metody

Stanovte téma a rozdejte zúčastněným papír, který rozdělí svislým přehybem na dvě části. Do záhlaví napíšete základní otázku a do dvou vzniklých sloupců zaznamenávají pro a proti – na jednu stranu co nejvíce argumentů, které hovoří ve prospěch tohoto tématu (výroku), a na druhou stranu pak argumenty, jež hovoří v jeho neprospěch. T-grafy je možné vytvářet i ve dvojích nebo v malých skupinách.

T-graf pomáhá:

- rozpoznat a formulovat klady i zápory téže věci;
- vcítit se do jiného hlediska / opačné pozice / argumentů protivníka;
- připravit se na diskuzi;
- analyzovat problematiku ze dvou opačných pozic;
- diskutovat věcně na základě argumentů;
- respektovat opačný názor;
- promýšlet věc písemně – tedy hlouběji.

Soutěž

Výhody	Nevýhody
<i>motivace k nejlepšímu výsledku</i> <i>výhra</i> <i>zábava</i> <i>známe toho nejlepšího, tu nejlepší</i>	<i>prohra</i> <i>kazí vztahy</i> <i>může vést k agresi</i> <i>rozděluje na lepší a horší (např. ve sportu)</i>

Spolupráce

Výhody	Nevýhody
<i>víc hlav víc ví</i> <i>je sranda</i> <i>více se poznáme</i> <i>nesoupeříme</i> <i>pomáháme si</i> <i>všichni se zlepšujeme</i> <i>výsledek je dílem všech</i>	<i>někteří nemusejí pracovat</i> <i>ztráta jedinečnosti (výherce)</i> <i>menší motivace něco dělat</i> <i>možné dohady</i> <i>společný nepřítel (spolupracujeme, abychom soutěžili)</i>

Obrázek 1. Příklad záznamu T-grafu ke spolupráci a soutěži

Kmeny a kořeny

Cílem metody je zjistit na začátku programu, co už zúčastnění vědí o tématu, kterému se budeme věnovat, co si myslí, jakou mají zkušenost. Kmeny a kořeny jsou skupinovou aktivitou, která má zajistit, aby nikdo nezůstal pasivní – každý se ptá a/nebo je tázán (kořeny) či zapisuje (kmeny). Nikdo nezůstane stranou a názor všech je přijat. Nikdo není znevýhodněn, protože při správně položených otázkách neexistují správné a špatné odpovědi.

Popis metody

Účastníci a účastnice se rozdělí do skupin. Skupin by mělo být tolik, kolik otázek chceme řešit. Praktický počet otázek je (i s ohledem na počet lidí ve skupině) tři až pět. Otázky by měly být formulovány tak, aby mířily k podstatě tématu, s nímž budeme pracovat.

Nikdo se nesmí obávat toho, že odpoví špatně. Proto musí být ve formulaci otázky zdůrazněno, že jde o vlastní zkušenost nebo názor respondentů. To se zajistí formulacemi „podle tebe“, „podle tvého názoru“, „co si myslíš o...“, „kde se v životě setkáváš s...“, „vzpomínáš si, jaké to bylo, když...“ a podobně.

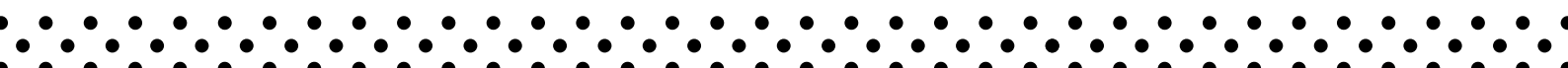
Jakmile vzniknou skupinky, můžete se ptát, co si myslí, že budou dělat, když se metoda jmenuje „kmeny a kořeny“. *Co dělají obvykle kořeny? Jaký mají smysl v přírodě?* (vyživují rostlinu, rozrůstají se do prostoru...) *Co dělají kmeny?* (nepohybují se, jsou kořeny vyživovány...)

Instrukce a průběh aktivity:

- Každá skupina si zvolí jednoho člověka, který bude zastávat roli kmene. Všichni ostatní jsou kořeny.
- Skupina si vylosuje jednu z připravených otázek (ty jsou napsány velkým písmem).
- Každá skupina se krátce poradí, zda otázce všichni členové a členky rozumějí. Každý si otázku zapamatuje (nesmí si ji zapisovat).
- Všechny kořeny se vydají do terénu a postupně položí svou otázku co nejvíce lidem v místnosti. Odpovědi si nezapisují, ale snaží se zapamatovat si je a přinést svému kmenu. Kořeny se nesmějí obávat nebo ostýchat položit tutéž otázku stejnému člověku vícekrát. A tázáný zase nesmí odbýt tazatele s tím, že na otázku již odpovídal. Naopak se má se snažit svou odpověď doplnit, vylepšit či rozšířit.
- Kmen sedí u velkého flipového papíru a zapisuje odpovědi, které mu jeho kořeny přinášejí. Snaží se odpovědi nějak třídít, seskupovat atd. Odpovědi by ale neměl interpretovat ani cenzurovat – zapisuje to, co slyší. U kmene je také zapsaná otázka, kterou má skupina řešit, takže kořeny si ji mohou kdykoli znovu přečíst, aby se ujistily, že si ji pamatují správně.

Po uplynutí času (hodí se 10–15 minut, příp. končit ve chvíli, kdy jsou plakáty skupin dostatečně popsány) se skupiny shromáždí u svých kmenů a přečtou si, co nasbírali. Mohou také doplnit svůj názor či nápad.

Ze sneseného materiálu pak připraví přehlednou prezentaci (čas na prezentaci by měl být poměrně krátký – všichni víceméně obsah prezentace znají, mají se seznámit spíše s tím, jak se skupině podařilo materiál strukturovat do souvislého sdělení). Po každé prezentaci posluchači a posluchačky vysloví několik uznání a mohou k prezentaci pokládat i otázky.

Pětilístek

Pětilístek je pětiřádková „básnička“, která po pisateli vyžaduje, aby shrnul informace a názory do výrazů, které vystihují či popisují zvolený námět.

Popis metody

Každý si vezme papír a nakreslí na něj schéma pětilístku dle vzoru. Schéma je rovněž možné rozdat předkreslené dopředu, nebo naopak nechat zúčastněné, aby ho kreslili postupně, jak představujeme zadání.

Pětilístek pomáhá:

- shrnout stručně téma, názor, postoj;
- vybírat co nejpřesnější pojmenování, která vystihují podstatu;
- rozpomínat se na známé související informace.

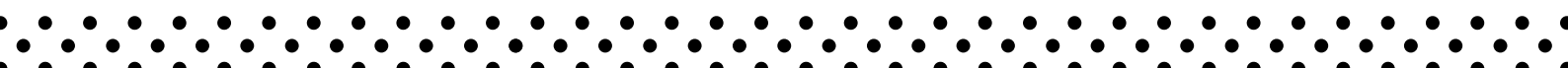
Pětilístek se vyplňuje podle následujícího zadání:

- První řádek je jednoslovné **téma**, námět – obvykle podstatné jméno, které volíme zpravidla pro všechny stejné podle tématu programu.
- Druhý řádek je dvouslovný popis námětu, jeho podstatných vlastností, jak je vidí pisatel či pisatelka – odpověď na otázku, **jaký je námět / jaké je téma**. V tomto případě jde o dvě přídavná jména.
- Třetí řádek je sestaven ze tří slov vyjadřujících dějovou složku námětu – tedy **co dělá** nebo **co se s ním děje**. Použijeme tři slovesa.
- Čtvrtý řádek je **věta o čtyřech slovech**, vztahující se k námětu/tématu. Sloveso může chybět.
- Do posledního řádku patří jednoslovné **synonymum nebo metafora**, která rekapituluje podstatu námětu. Nemusí jít o podstatné jméno.

	Název (obvykle podstatné jméno)
	Popis (jaký/jaká/jaké je)
	Činnost či děj (co dělá)
	Věta o čtyřech slovech
	Opětovná formulace podstaty (synonymum, metafora)

Metoda pětilístku se zařazuje zpravidla na závěr lekce či programu (v reflexi). Účastníci a účastnice si pomocí něj mohou krátce a výstižně shrnout látku. Pětilístky je možné číst ve dvojicích a vymýšlet jeden společný. Partneři budou muset hovořit o tom, proč napsali právě ten či onen výraz, navzájem se obohatí, ujasní si své chápání tématu a rozvinou si svou slovní zásobu. Ani sdílení pětilístků ve skupině nezabere příliš mnoho času – zájemci mohou přečíst svůj pětilístek jako krátkou „básničku“ nebo lze nechat všechny ve skupině postupně říci jen slova na posledním řádku – synonyma. Tímto způsobem získáme navíc dobrý přehled, co bylo pro jednotlivce i pro celou skupinu v tématu důležité.

Na začátku lekce či programu (v evokaci) zařazujeme pětilístek spíše výjimečně. Když už o tématu něco víme, úvodní shrnutí nám může pomoci odhalit nějaký náš stereotyp, se kterým se pak v programu pracuje.

I.N.S.E.R.T.

Metoda I.N.S.E.R.T je užitečný nástroj umožňující aktivně sledovat čtený text. Jedná se o zkratku anglického „interactive noting system for effective reading and thinking“ (tedy doslova „interaktivní značkovací systém pro efektivní čtení a myšlení“). Systémem několika jednoduchých značek vyjádříte a zviditelníte svůj jedinečný vztah k informacím obsaženým v textu. Značky udržují pozornost a pomáhají s porozuměním. Metoda pomáhá neustále vnímat, zda a jak novým informacím rozumíte a jak souvisejí s tím, co už znáte z dřívějšíka. Ve finální fázi navíc značky pomohou k rychlé orientaci v textu a k zápisu nejpodstatnějších poznatků, ať jsou pro vás již známé, nebo nové, ať s nimi souhlasíte, nesouhlasíte nebo si nad nimi kladete otázky. Také vám umožní vrátet se k tomu, co není jasné po prvním čtení, a dále s textem pracovat.

Cílem je podpořit sledování vlastního chápání nových poznatků a získat kontrolu nad vlastním myšlením. Jakmile dokážete vnímat, zda textu rozumíte a do jaké míry, ukládáte už nové informace do vlastních vědomostních schémat, která tím zdokonalujete a upevňujete. Hledáte souvislosti a budujete si tak zázemí pro hlubší chápání daného tématu.

Popis metody

V průběhu četby využívají čtenáři a čtenářky metodou I.N.S.E.R.T. pro označování pasáží, které se jim zdají z různých důvodů podstatné – porovnávají to, co se dozvídají z textu (co říká autor/ka), s tím, co již věděli nebo by ještě chtěli vědět. Využívají přitom následující značení:

Metoda I.N.S.E.R.T. pomáhá:

- číst souvislý text s cílem získat z něj informace;
- analyzovat text při prvním čtení;
- vybírat informace podle důležitosti;
- porovnávat nové informace s tím, co už jsme o tématu věděli;
- třídit informace na známé, nové, (ne)důvěryhodné apod.;
- propojovat známé s novým;
- při zápisu do tabulky vybírat to nejdůležitější a formulovat poznatky i otázky vlastními slovy.

✓	Udělejte fajfku na okraji textu, pokud jste narazili na informaci, která potvrzuje, co už jste věděli nebo co jste si mysleli, že víte.
+	Udělejte plus tam, kde jste objevili zajímavou informaci, která je pro vás nová a zároveň důvěryhodná.
–	Udělejte minus tam, kde jste se setkali s informací, která je v rozporu s tím, co jste si mysleli, že víte, nebo co jste slyšeli. Minus lze použít i tehdy, když narazíte na rozporuplné informace v rámci samotného textu.
?	Udělejte otazník v místě, kde jste něčemu nerozuměli, našli jste matoucí informaci nebo něco, o čem byste se chtěli dozvědět více.

Když si budou čtenáři a čtenářky dělat během čtení znaménka, nemusí označovat každou informaci, kterou text obsahuje. Mohou použít jednu nebo dvě značky na odstavec – někde více, jinde méně. Počet používaných značek (celkově či na určitý úsek textu) se také liší podle zkušenosti čtenářů a čtenářek i podle konkrétního účelu četby.

Po dočtení textu si každý vytvoří tabulku I.N.S.E.R.T. a zaneše do ní nejpodstatnější informace, které zařadí pod jednotlivé značky. Bude se pak moci vrátet k důležitým částem textu, dále s nimi pracovat, případně je srovnávat a diskutovat s dalšími lidmi, kteří text pomocí této metody četli.

✓	+	–	?

Podvojný deník

Metoda podvojného deníku umožňuje písemně reflektovat text. Je nástrojem monitorování vlastní odezvy na četbu, podněcuje k přemýšlení o textu a mnohdy i k jeho daleko intenzivnějšímu prožívání. V prvé řadě to znamená být v průběhu čtení vnímavý vůči svým vlastním citovým i myšlenkovým reakcím. Text nám může něco připomenout, něčím v nás rezonovat, nebo nás naopak popudí. Cílem je tedy propojovat text se svými vlastními vědomostmi, prožitky, asociacemi a otázkami a ty nejsilnější si zapsat a okomentovat je také písemně.

Popis metody

Účastníci a účastnice rozdělí volnou stránku čarou na dvě poloviny. Na levou stranu si doslovně z textu vypisují nějaké pasáže či obrazy, které na ně silně zapůsobily – slova, věty, ucelené myšlenky. Jejich výběr může být založen na čistě emočním základě nebo klidně na tom, že jim daná informace přijde velmi zajímavá, matoucí či s ní dokonce hluboce nesouhlasí. Výpisky si dělají hned při prvním čtení textu. Na pravou stranu pak zapisují souvislým textem svůj komentář ke zvolené pasáži: *Co vás přimělo zaznamenat si právě ji? Co vám připomněla? Jakou otázku ve vás vyvolala? V čem s ní (ne)souhlasíte?*

Podvojný deník pomáhá:

- číst text vnímavě;
- formulovat svůj vztah ke čtenému.

Doslovný přepis pasáže, která mě zaujala	Mé poznámky a připomínky
• např. tím, že mi připomněla nějakou zkušenost • nebo mě zmátla • nebo obsahuje něco, s čím výrazně nesouhlasím	• Čím byl úryvek pro mě tak zajímavý, že jsem si jej poznamenal/a do zápisníku? • Jaké myšlenky ve mně vyvolal? • Co bych se chtěl/a zeptat?

Čtení s předvídaním

Cílem četby s předvídaním je podnítit vnitřní zájem o text a zvědavost číst aktivně. V praxi to znamená, že po každém relativně krátkém úryvku textu předvídáme, co se pravděpodobně stane v další části. Metoda se hodí pro narativní texty, beletrii, ale třeba i reportážní příběhy. Důležité je předpověď umět opřít o to, co již víme z přečtené části, případně z vlastní zkušenosti. Po každé části bychom měli shrnout, co jsme se skutečně dočetli, případně to porovnat s naší předpovědí.

Popis metody

Účastníci a účastnice čtou příběh po předem zvolených částech. Když dojdou v příběhu ke konci první části, přestanou číst a dopřejí si chvilku na rozmyšlenou o tom, co se asi stane dál. Snaží se najít takové pokračování, pro které naleznou nejvhodnější důkazy v přečtené části textu. Svou představu o pokračování příběhu i důkazy, které je vedly k odhadům, si mohou zaznamenat. Pak pokračují ve čtení až do konce další části. V tu chvíli mají prostor zrevidovat své předpovědi a znovu předvídat, jak bude asi příběh pokračovat v další části.

Čtení s předvídaním pomáhá:

- porozumět a orientovat se v textu;
- odlišit v textu podstatné od nepodstatného;
- hledat indikátory změny vývoje;
- hledat důkazy pro svá tvrzení, zdůvodňovat svůj názor;
- formulovat své myšlenky;
- porovnávat své názory s nově nabytými informacemi;
- uvažovat o vlastnostech postav, uvažovat o textu v širších souvislostech;
- rozvíjet pozitivní vztah ke čtení;
- hlouběji prožívat text, rozvíjet představivost a fantazii;
- ujasňovat postoje.

Názorová škála

Názorová škála umožňuje všem vyjádřit své stanovisko a současně sledovat a uvědomovat si názory ostatních. Najde své uplatnění především při rozvíjení kompetence komunikativní a kompetence sociální a personální. Přestože je názorová škála vhodná především pro dosahování afektivních cílů a pro formování osobnosti, lze ji také využít při dosahování některých kognitivních výukových cílů (např. na úrovni hladiny hodnotícího posouzení dle Bloomovy taxonomie).

Popis metody

V prostoru označte pomyslnou přímkou či úsečkou – lze ji nakreslit křídou na zem nebo můžete využít lano, provázek či lepicí pásku, případně pouze umístit krajní výroky ANO/NE na protilehlé stěny. Jeden konec škály představuje úplný souhlas (rozhodně ano), druhý úplný nesouhlas (rozhodně ne).

Následně jsou všichni vyzváni, aby zaujali stanoviska a aby se každý postavil na představenou názorovou škálu podle míry svého souhlasu, či nesouhlasu s otázkou nebo tvrzením. Pro rychlý přehled postojů, stanovisek nebo názorů to může stačit, ale vhodnější je s tímto dále pracovat. Doporučujeme proto následnou řízenou diskuzi, při níž se zúčastnění vyjadřují k tomu, proč si zvolili právě dané místo na škále, případně co by jejich názor změnilo. V této diskuzní části si mohou mezi sebou také klást doplňující otázky a lektor či lektorka diskuzi moderují. Poté, co si všichni vyslechnou stanoviska ostatních, mohou na základě vyslechnutých argumentů potvrdit, nebo změnit svůj názor, tzn. zůstanou na stejném místě, nebo změni svou pozici na názorové škále. Tento krok je opět možné rozvinout při řízené diskuzi.

Názorová škála pomáhá:

- zaujmout vlastní postoj, stanovisko, názor;
- vyjádřit svůj postoj, stanovisko, názor pomocí pozice na názorové škále;
- zdůvodnit svůj názor, postoj, stanovisko;
- naslouchat názorům, postojům, stanoviskům druhých lidí;
- respektovat názory, postoje, stanoviska druhých lidí;
- upevňovat či kriticky zvažovat své názory, postoje, stanoviska.

Řízená debata

Formát řízené debaty je vzdělávací aktivita, která učí kriticky myslet, dobře formulovat argumenty a dodržovat pravidla diskuze. Zúčastnění jsou rozděleni na dva týmy s úkolem hájit určité stanovisko. Na tuto obhajobu mají možnost se připravit, formulovat argumenty. Po vymezeném čase si týmy mohou vyměnit role a zastávat opačný názor, což pomáhá nahlédnout problém z obou protichůdných stran.

Popis metody

Každý jednotlivě či ve dvojici má před zahájením debaty čas zmapovat obě strany problému. Skupina se pak rozdělí na dvě poloviny (lze to udělat losem či dle volby zúčastněných), přičemž každá bude zastávat protichůdný názor. Dostanou čas si na základě podkladů z vlastní přípravy vyjasnit argumenty pro svoje stanovisko na řízenou debatu.

Řízená debata pomáhá:

- podívat se na problém oboustranně;
- přehledně strukturovat argumenty a opírat je o důkazy;
- argumenty nejen vymyslet, ale i jasně a přesvědčivě je prezentovat;
- pozorně naslouchat myšlenkám soupeře a ověřovat porozumění;
- parafrázovat;
- respektovat opačný názor.

Pravidla řízené debaty mohou být například následující:

- Vybraný řečník / vybraná řečnice z prvního týmu přednese první argument.
- Vybraný řečník / vybraná řečnice z druhého týmu reaguje tak, že ověří porozumění – dá protilehlé straně na vědomí, že porozuměl/a naposledy vyřčenému stanovisku. To znamená, že neuráživým způsobem parafrázuje, co slyšel/a naposledy z úst „protivníka“. Nechá si porozumění ověřit či opravit.
- Následně pak řekne svůj argument.
- Postup se opakuje, dokud nedostanou slovo všichni ve skupině – řečníci a řečnice v týmu se postupně střídají, jeden člověk může opakovaně mluvit až ve chvíli, kdy promluví všichni.
- V průběhu debaty lze zařadit možnost, aby si každý tým vzal minutový time out.

Stanoviska týmů se mohou po určité době vyměnit. Uvažování o různých pohledech na problematiku nutí utvářet si k nim vlastní postoj založený na argumentech a ověřených informacích. Výměnu je možné provést ještě před samotným začátkem debaty poté, co proběhne příprava na původní stanovisko.

Volné psaní

Volné psaní je způsob psaní, který slouží k učení namísto zaznamenávání hotového názoru nebo jeho reprodukce. Pomáhá v nás objevit nečekané nápady, myšlenky či souvislosti. Dovoluje psát na papír vše, co nás k určitému tématu/námětu právě napadá, aniž bychom své psaní podřizovali nějakým formálním jazykovým požadavkům.

Dá se využít k otevření tématu, k sepsání všeho, co nás k tématu napadá, co o něm víme nebo si myslíme, aniž bychom psaní podřizovali stylistickým či pravopisným požadavkům. Dá se také využít k reflexi proběhlého, k ukotvení a propojení informací a zážitků a k hledání podnětných myšlenek, na nichž by mohla vyrůst další práce.

Popis metody

Požádejte účastníky a účastnice, aby ve třech až pěti minutách napsali o nějakém tématu vše, co je napadne, případně aby si odpověděli na připravenou otázku. Upozorněte je, že psaní je pouze pro ně samotné, a pokud se budou chtít o zapsané myšlenky podělit, bude to čistě na jejich rozhodnutí. Seznamte je s pravidly volného psaní, která je možné vyvěsit na viditelné místo. Minutu před koncem je upozorněte na blížící se časový limit. Po dopsání je nechte, aby si text po sobě přečetli a podtrhli si v něm myšlenky, které je zaujaly. Dejte prostor pro sdílení – myšlenky je možné sdílet ve dvojicích či s celou skupinou. Do sdílení zapsaného nikoho nenutěte.

Podvojný deník pomáhá:

- rozvíjet slovní zásobu;
- formulovat slova i věty;
- nebát se hodnocení;
- učit se od sebe samého;
- vyjadřovat myšlenky;
- rozvíjet fantazii;
- rozvíjet pohotovost a představivost;
- vnímat čas;
- držet se tématu.

Pravidla volného psaní:

- Piš po celou dobu vše, co tě k tématu napadá.
- Piš souvislý text, ne jen jednotlivá hesla nebo body.
- Nevrať se k napsanému, nic neopravuj a nevylepšuj, co už je napsané.
- Pokračuj v psaní, i když tě nic nenapadá – zapisuj i pomocné věty („Teď mě nic nenapadá...“, „Jak by šlo pokračovat?“), ale snaž se vrátit k tématu.
- Nenech se ve svých nápadech brzdit pravopisem – až budeš s textem dále pracovat, opravíš ho a vylepšíš i po formální stránce.

Zdroje

- RUTOVÁ, Nina. Archiv metod. *Respekt neboli* [online]. [cit. 26. 2. 2018]. Dostupné z: <http://www.respektneboli.eu/pedagogove/archiv-metod>.
- RWCT. *wiki.knihovna.cz* [online]. 19. 6. 2013 [cit. 26. 2. 2018]. Dostupné z: <http://wiki.knihovna.cz/index.php/RWCT>.
- STEELOVÁ, Jeannie L., MEREDITH, Kurtis S., TEMPLE, Charles, WALTER, Scott. *Příručka II: Rozvíjíme kritické myšlení*. Praha: Kritické myšlení, o. s., 2007.
- STEELOVÁ, Jeannie L., MEREDITH, Kurtis S., TEMPLE, Charles, WALTER, Scott. *Příručka III: Další strategie k rozvíjení kritického myšlení*. Praha: Kritické myšlení, 2007.